

Integracja europejska i współpraca regionalna w koncepcjach programowych parlamentarnych partii ludowych w Polsce (1989–2004)

Piotr Swacha

orcid.org/

0000-0001-8178-4457

Wstęp

Rozpoczęta w 1989 r. w Polsce transformacja systemowa stanowiła przejście z reżimu „realnego socjalizmu” i gospodarki centralnie planowanej w system demokratyczny i gospodarkę wolnorynkową. Przeobrażenia systemowe w Polsce oraz w innych państwach Europy Środkowej i Wschodniej miały również swój wymiar międzynarodowy. Oznaczały one erozję porządku jałtańskiego, która dawała państwom przywołanego regionu Europy możliwość prowadzenia suwerennej polityki zagranicznej. W okresie od utworzenia w państwach „bloku wschodniego” pierwszego rządu kierowanego przez polityka niezwiązanego z obozem władzy (gabinet Tadeusza Mazowieckiego powołany przez Sejm 12 września 1989 r.) do 1 stycznia 1993 r. (formalnego utworzenia Republiki Słowackiej i Republiki Czeskiej) „nie było już żadnego państwa graniczącego z Polską przed 1990 rokiem”¹. Państwa europejskie wchodzące na przełomie lat 80. i 90. XX w. na drogę tranzycji demokratycznej musiały samodzielnie określić cele swojej polityki zagranicznej. Na drodze porozumienia między dawnymi członkami „bloku wschodniego” doszło do likwidacji Układu Warszawskiego oraz Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)². Państwa zachodnioeuropejskie przyśpieszyły natomiast proces integracji politycznej, czego ostatecznym potwierdzeniem było osiągnięcie porozumienia w sprawie traktatu o Unii Europejskiej (9–10 grudnia 1991 r.) i podpisania przywo-

¹ J. Szamik, *Polskie Stronnictwo Ludowe 1990–2005*, Warszawa 2016, s. 275.

² Struktury wojskowe Układu Warszawskiego zlikwidowano 25 lutego 1990 r., 1 lipca 1991 r. został on „całkowicie rozwiązany”. Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej przestała istnieć 28 czerwca 1991 r. K. Łastawski, *Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw*, Warszawa 2004, s. 263.

lanego dokumentu 7 lutego 1992 r.³ Państwa biorące w owym czasie udział w tworzeniu Unii Europejskiej pozostawiały możliwość rozszerzania nowo powstałej struktury po spełnieniu przez kandydatów odpowiednich wymogów dotyczących gospodarki i systemu politycznego.

Od przełomu lat 80. i 90. XX w. kierunki prowadzenia polityki zagranicznej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej wyznaczały parlamenty złożone z przedstawicieli różnorodnych ugrupowań politycznych. W przypadku Polski ważnym elementem nowo powstającej pluralistycznej sceny politycznej były ugrupowania ruchu ludowego. Celem artykułu jest przedstawienie stosunku ugrupowań ludowych mających swoją reprezentację parlamentarną do kwestii integracji europejskiej oraz współpracy regionalnej w latach 1989–2004. Cezury czasowe badania obejmują okres po wyborach „czerwcowych” 1989 r. do akcesji Polski do Unii Europejskiej w maju 2004 r. Podstawą dla określenia stosunku do objętych badaniem zagadnień są treści programów przedwyborczych ugrupowań ruchu ludowego. Uznano, że jest to najbardziej trwała, wypracowana przez władze centralne partii politycznych forma przedstawienia poglądów na wyżej wymienione kwestie. W badanym okresie przeprowadzano w Polsce wybory do Sejmu i Senatu w latach 1991, 1993, 1997 oraz 2001. W analizie uwzględniono również programy partii ludowych powstających/przekształcających się na jesieni 1989 r. i na wiosnę 1990 r. Wynikało to z faktu, że dopiero rozstrzygnięcia wyborów 1989 r. i powstanie rządu Tadeusza Mazowieckiego zmieniło sytuację polityczną w Polsce na tyle, że działacze sytuujący się zarówno po stronie ludowej opozycji (Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”), jak i Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL), mogli w pełni formułować własne koncepcje polityki zagranicznej. Do wyborów 1989 r. oba środowiska przystępowały w ramach pul wyznaczonych przy okrągłym stole dla reprezentantów strony „koalicyjno-rządowej” oraz strony „społecznej”. Przedstawiciele rolniczego związku w trakcie kampanii w żaden sposób nie wskazywali na swoją odrębność (w tym programową) od ogółu „Solidarności”⁴, zaczęli ją akcentować dopiero w okresie tworzenia własnych ugrupowań i klubów parlamentarnych⁵. W przypadku ZSL za wydarzenie świadczące o wyjściu spod kurateli Polskiej Zjednoczonej Partii

³ Tamże, s. 274–278.

⁴ Jak zaznacza Stanisław Stępka, przedstawiciele „Solidarności” RI w kampanii opartej głównie na formie „plakatuwej i wiecowej” często „występowali wspólnie z kandydatami na posłów i senatorów z NSZZ «Solidarność»”. Tenże, *Ruch ludowy na rozstajach politycznych dróg*, w: *Polski rok 1989. Sukcesy, zaniechania, porażki*, red. M. Jabłonowski, S. Stępka, S. Sulowski, Warszawa 2009, s. 148–149.

⁵ Pierwszym wyłomem w Obywatelskim Klubie Parlamentarnym było powstanie Sekcji Rolnej, a następnie opuszczenie klubu przez część posłów z Romanem Bartoszczem na czele. Ł. Zemła, *Obywatelski Klub Parlamentarny – powstanie, rozwój, fragmentaryzacja*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” 2007, nr 3, s. 174; I. Słodkowska, *Komitety Obywatelskie 1989–1992. Rdzeń polskiej transformacji*, Warszawa 2014, s. 313.

Robotniczej (PZPR) należy uznać wejście w koalicję rządową z „Solidarnością” i Stronnictwem Demokratycznym (SD)⁶.

Uwagi metodologiczne

Tło teoretyczne badania stanowią koncepcje europeizacji partii politycznych. Zjawisko europeizacji w odniesieniu do nauk o polityce⁷ oznacza „proces rozwoju i tworzenia systemu politycznego na poziomie europejskim, w którym uczestniczą aktorzy polityczni z państw członkowskich (*bottom-up*)”, a z drugiej strony jest rozumiane „jako oddziaływanie integracji europejskiej na systemy polityczne poszczególnych państw i ich składniki (*top-down*)”⁸. W niniejszym artykule, z uwagi na przyjęcie cezur czasowych zakreślających okres przed akcesją Polski do Unii Europejskiej, rozpatrywana jest jedynie perspektywa „odgórną” (*top-down*), dodatkowo zawężona do obszaru wybranego elementu systemu partyjnego⁹ – w postaci partii parlamentarnych ruchu ludowego. Wymiar oddziaływania „oddolnego” odnosi się do możliwości działania partii politycznych po akcesji, czyli na forum instytucji Unii Europejskiej. Proces europeizacji ugrupowań politycznych, rozumiany przez pryzmat „odgórny”, odbywa się niezależnie od stosunku partii do integracji¹⁰.

Jedną z teorii europeizacji partii politycznych, często przytaczaną przez polskich badaczy, jest koncepcja Roberta Ladrecha. Przywołany badacz proponuje rozpatrywanie wpływu omawianego zjawiska w zakresie: treści programów partyjnych (*policy/programmatic content*); organizacji partii (*organisational*); wzorców rywalizacji partyjnej (*patterns of party competition*); relacji partie–rząd (*party–government relations*) oraz relacji między partiami w systemie ponadnarodowym (*re-*

⁶ ZSL podejmowały próby rozszerzenia swoich wpływów w układzie władzy jeszcze przed rozpoczęciem transformacji systemowej. U schyłku lat 80., w czasie X Kongresu tego ugrupowania (21–24 marca 1988 r.) przyjęto stanowisko zakładające „przebudowanie układu koalicyjnego w taki sposób, aby PZPR w procesie legislacyjnym musiała każdorazowo uzyskiwać wsparcie dwóch innych legalnie działających ugrupowań”. P. Swacha, *Elity parlamentarne ruchu ludowego w okresie transformacji systemowej w Polsce (1989–2001)*, Warszawa 2019, s. 90; A. Łuczak, *Dekada polskich przemian. Studium władzy i opozycji*, Warszawa 2012, s. 762.

⁷ Beata Kosowska-Gąstoł, przywołując również prace Anny Pacześniak, Rafała Riedla oraz Johana P. Olsena, zaznacza, że „europeizacja jest pojęciem wieloznacznym, odnoszącym się do bardzo zróżnicowanych procesów i zjawisk wykraczających daleko poza obszar zainteresowania nauk o polityce. B. Kosowska-Gąstoł, *Europeizacja partii politycznych reprezentujących interesy nacjonalistyczne, regionalne i etnoregionalne w „starej” i „nowej” Europie*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2013, t. XI, s. 55. Zob. również: A. Pacześniak, R. Riedel, *Wprowadzenie*, w: *Europeizacja – mechanizmy, wymiary, efekty*, red. taż, R. Riedel, Oslo–Toruń–Wrocław 2010, s. 9–10; J.P. Olsen, *The Many Faces of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies” 2002, Vol. 40, No 5, s. 923–926.

⁸ B. Kosowska-Gąstoł, dz. cyt., s. 55.

⁹ Justyna Miecznikowska, definiując europeizację odgórną, wyodrębnia „transformację krajowych partii politycznych i narodowych systemów partyjnych”. Taż, *Europeizacja partii i systemu partyjnego Austrii*, Warszawa 2018, s. 18.

¹⁰ A. Pacześniak, *Europeizacja polskich partii politycznych*, Warszawa 2014, s. 43.

lations beyond the national party system)¹¹. W niniejszym badaniu uwzględniono jedynie obszar programów partyjnych.

W badaniu posłużono się założeniami analizy treści oraz metody porównawczej (komparatystycznej). Porównań dokonywano między programami ugrupowań ogłaszanych w kolejnych latach, uwzględniając zagadnienia dotyczące polityki zagranicznej. W odniesieniu do wyselekcjonowanych na tej podstawie części programów zastosowano jednolity klucz kategoryzacyjny obejmujący podział na kategorię według głównych wątków tematycznych zawartych w treści, tj.: integracja europejska; koncepcje współpracy regionalnej; relacje z bezpośrednimi sąsiadami (państwami posiadającymi granicę z Polską); współpraca militarna; model Unii Europejskiej¹². W ramach każdej z kategorii, oprócz syntetycznego przedstawienia treści programów, podjęto próbę zakwalifikowania stosunku partii do poszczególnych państw oraz inicjatyw integracyjnych.

Uwzględniając cezury czasowe badania oraz kryterium posiadania przez ugrupowanie ludowe reprezentacji parlamentarnej, do analizy włączono programy następujących partii: Polskiego Stronnictwa Ludowego „Odrodzenie” (PSL „O”), Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL), Polskiego Stronnictwa Ludowego „Solidarność” (PSL „S”), Polskiego Stronnictwa Ludowego „Porozumienie Ludowe” (PSL-PL), Stronnictwa Ludowo-Chrześcijańskiego (SLCh), Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego (SKL), Samoobrony Rzeczypospolitej Polskiej (Samoobrona RP). Z wymienionej grupy za ludowe bezsprzecznie należy uznać siedem najpierw wymienionych partii¹³. Pomimo faktu, że można je kwalifikować na podstawie różnych kryteriów do odmiennych nurtów, np. „postsolidarnościowego” (PSL „S”; PSL-PL; SLCh; SKL) bądź oficjalnie funkcjonującego w okresie PRL (PSL powstałe na bazie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego), to bezsprzecznie odwoływały się one do tradycji i historycznych koncepcji przedwojennego ruchu ludowego. Samoobrona RP nie odwoływała się np. do idei agraryzmu, nie powoływała się na tradycję polskich ludowców, stanowiła przede wszystkim wyraz protestu mieszkańców wsi wobec kosztów społecznych transformacji systemowej. Formułowala jednak przekaz skierowany do rolników oraz jako główny motyw swojego działania podawała dążenie do ochrony interesów tej części społeczeństwa. Wobec

¹¹ R. Ladrech, *Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis*, „Keele European Parties Research Unit” 2001, No 7, s. 8.

¹² Ostatnie z wymienionych kryteriów uwzględniono dopiero w odniesieniu do okresu po złożeniu przez Polskę wniosku o akcesję do Unii Europejskiej. Było to udziałem premiera wywodzącego się z ruchu ludowego Waldemara Pawlaka w dniu 8 kwietnia 1994 r. We wcześniejszym okresie kształt Unii Europejskiej nie był dyskutowany w programach partii ludowych.

¹³ PSL „Odrodzenie” i PSL zostały wymienione jako odrębne partie pomimo tego, że PSL powstało 5 maja 1990 r. z połączenia PSL „Odrodzenie” z częścią Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wilanowskiego” i sześcioma organizacjami wojewódzkimi PSL „Solidarność”. Ugrupowanie pod nazwą PSL funkcjonowało od tego momentu, pierwszym programem, który uwzględniono w badaniu, był program ogłoszony przed wyborami 1991 r. Na temat powstania PSL: P. Paluch, *PSL w systemie partyjnym Rzeczypospolitej*, Toruń 1995, s. 30.

tę należy uznać, że spełniała ona kryteria przypisania jej do omawianego nurtu wyznaczone przez działaczy ruchu ludowego i badaczy tej problematyki¹⁴.

Koncepcje programowe partii ludowych przed złożeniem przez polski rząd wniosku o akcesję do UE

Pierwszymi ugrupowaniami, których programy poddano analizie, były Polskie Stronnictwo Ludowe „Odrodzenie” oraz Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność”. PSL „O” zostało utworzone w trakcie Kongresu Odrodzenia Ruchu Ludowego w dniach 26 i 27 listopada 1989 r.¹⁵ W dokumencie zredagowanym przez Zespół Programowy Komisji Kongresowej zostały zamieszczone postulaty dotyczące polityki zagranicznej. Wyraźnie opowiedziano się za likwidacją podziału Europy na „bloki militarne i gospodarcze”, uznając, że są „one sprzeczne z żywotnymi interesami społeczeństwa”¹⁶. Pod tym pojęciem rozumiano jednak rozwiązanie zarówno Układu Warszawskiego, jak i NATO. Alternatywy wobec obu paktów nie przewidywano. Wyrażano pełne poparcie wobec integracji europejskiej, zaznaczając że udział w tym procesie jest „najżywotniejszym interesem Polski”, RWPG wymieniono natomiast jako organizację, która powinna zostać zreformowana¹⁷. Program PSL „S” opublikowany w „Tygodniku Rolników Solidarność” w listopadzie 1989 r. nie odnosił się do kwestii dalszego istnienia bloków militarnych. W dokumencie nie padła nazwa ani Układu Warszawskiego, ani NATO. Istniała jednak zgodność co do znaczenia integracji europejskiej i stosunku Polski do tego procesu. Ugrupowanie rozpoczynające w owym czasie swoją działalność pod kierownictwem Józefa Ślisza zakładało, że dojdzie do dalszego jednoczenia się Starego Kontynentu, a Polska powinna znaleźć się w zjednoczonej Europie. Unikalne było wyrażenie dążenia do aktywnego udziału PSL „S” w przytaczanym procesie. Zakładano, że ugrupowanie to będzie naturalnym partnerem europejskich „partii ludowych uczestniczących w pracach Parlamentu Europejskiego”¹⁸.

Biorąc pod uwagę okres, w którym przygotowywane były programy obu partii ludowych, nie jest zaskakujące, że w obu dokumentach istotne miejsce nadano

¹⁴ Np. Maciej Rataj uważał, że za terminem tym krył się „wielki ruch polityczny, społeczny, gospodarczy i wychowawczy wsi, reprezentujący dążenia i interesy chłopów”. Tenże, *Wskazania obywatelskie i polityczne*, wybór i oprac. J. Gójski, Łódź [brw], s. 4. Józef Kukułka zaznacza, że ruch ludowy oznacza zorganizowaną, regularną i planową działalność chłopów, nastawioną na realizację długookresowych celów, przez – przede wszystkim – niezależną od innych nurtów partię polityczną. Tenże, *Z rozważań nad pojęciem ruchu ludowego*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1960, nr 2, s. 201.

¹⁵ Przywoływane wydarzenie było zwoływane pierwotnie jako XI Nadzwyczajny Kongres ZSL, będący – jak się okazało – ostatnim kongresem tej partii. Prezesem PSL „O” został wybrany Kazimierz Olesiak, przewodniczącym Rady Naczelnej – Józef Zych.

¹⁶ *Program Polskiego Stronnictwa Ludowego (projekt)*, w: *Programy partii i ugrupowań parlamentarnych 1989–1991*, cz. 1, red. I. Słodkowska, Warszawa 1995, s. 42.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Projekt deklaracji ideowo-programowej Polskiego Stronnictwa Ludowego „Solidarność”*, „Tygodnik Rolników Solidarność”, 5.11.1989 r., s. 3.

relacjom z ZSRR. Zarówno PSL „O”, jak i PSL „S” zaapelowały o zbudowanie stosunków opartych o partnerstwo, a nie o ideologię i podległość. Ludowcy wywodzący się z Solidarności RI w kontekście relacji z pozostałymi sąsiadami Polski podkreślili ich „ogólnoeuropejski wymiar”, nie rozwijając znaczenia tego terminu¹⁹. PSL „O” przedstawiło bardziej rozbudowaną koncepcję relacji z sąsiadami. Odrębnie zaakcentowano konieczność „pogłębiania współpracy z sąsiadującymi z naszym krajem republikami, tj. Litwą, Białorusią i Ukrainą”. Odniesiono się również do możliwości zjednoczenia Niemiec, zaznaczając, że jednolite państwo niemieckie nie może w przyszłości zagrażać „porządkowi europejskiemu” oraz „bezpieczeństwu granic Polski”²⁰. W kontekście współpracy regionalnej zwrócono się w kierunku państw Basenu Morza Bałtyckiego, nie precyzując jednak charakteru, który omawiana kooperacja miałaby przybrać. Ponadto wśród państw określanych jako naturalnych partnerów wymieniono Stany Zjednoczone, Włochy i Francję. Natomiast wśród organizacji, z którymi Polska powinna harmonijnie współdziałać, wymieniono: Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW), GATT (ang. *General Agreement on Tariffs and Trade*) oraz Bank Światowy²¹. W 1989 r. część programu PSL „O” poświęcona sprawom międzynarodowym była bez wątpienia bardziej rozbudowana niż postulaty PSL „S”.

Wybory w 1991 r. w ludowym segmencie sceny politycznej stanowiły rywalizację między dwoma głównymi listami, zgłoszonymi przez: Krajowy Komitet Wyborczy Polskie Stronnictwo Ludowe – Sojusz Programowy oraz Krajowy Komitet Wyborczy Porozumienie Ludowe²². W związku ze zmianą sytuacji międzynarodowej w przypadku obu środowisk ludowych silnie zaakcentowane zostały sprawy związane z rekonfiguracją międzynarodowego położenia Polski. W przypadku PSL za główną wykładnię idei tego środowiska należy uznać zbiór materiałów zatytułowanych *Jakiej chcemy Polski? Dokumenty programowe*, uchwalony przez Nadzwyczajny Kongres PSL 29 czerwca 1991 r.²³ Spośród treści uwzględnionych w kluczu kategoryzacyjnym pierwszym występującym w programie zjawiskiem był proces jednoczenia Europy. Ludowcy, kierowani w owym czasie przez Waldemara Pawłaka, określali z jednej strony integrację europejską jako cel, z drugiej jednak postulowali „zachowanie pełnej suwerenności państwowej” oraz przyjęcie

¹⁹ Tamże.

²⁰ *Program Polskiego Stronnictwa Ludowego (projekt)...*, s. 42.

²¹ Tamże.

²² Ponadto ludowcy ubiegali się o miejsca w parlamencie z list regionalnych – Bydgoskiej Listy Jedności Ludowej (BLJN) oraz tarnowskiego Ludowego Porozumienia Wyborczego „Piast”. W prasie Polskiego Stronnictwa Ludowego zaznaczano jednak, że są to kandydaci związani z ich partią. Zob. *Start na Wiejską*, „Zielony Sztandar” 1991, nr 36, s. 1. Przed wyborami PSL i nurt postsolidarnościowy ruchu ludowego (NSZZ RI „Solidarność” oraz PSL „S”) planowały utworzenie wspólnej listy wyborczej. Założenie to jednak nie zostało zrealizowane. Na temat przebiegu rozmów i podjętych działań oraz przyczyn odstąpienia od powstania jednego KKW ruchu ludowego zob.: P. Grządkowski, *Krajowy Komitet Wyborczy Ruchu Ludowego (17 kwietnia–17 lipca 1991)*, w: *Partie chłopskie i ludowe w Polsce oraz Europie Środkowo-Wschodniej (1989–2009)*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, S. Stępka, Warszawa 2010, s. 57.

²³ *Jakiej chcemy Polski? Dokumenty programowe*, Warszawa 1991.

„równoprawnych zasad” podczas unifikacji gospodarek poszczególnych państw²⁴. Koncepcję związaną z aspektem gospodarczym w sposób bardziej szczegółowy rozwinięto w dokumencie przedwyborczym *Polskie Stronnictwo Ludowe wobec najważniejszych problemów kraju*. Opowiedziano się w nim za usprawnieniem przepływu technologii z EWG do Polski oraz stworzeniem możliwości podjęcia pracy w państwach wspólnoty przez Polaków. Zaapelowano również o uruchomienie przez „międzynarodowe organizacje i instytucje” programów „dla przemysłu i rolnictwa”, które zrównywałyby szanse rozwojowe²⁵. PSL w swoich oczekiwaniach wobec integracji uwzględniało również aspekt kulturowy. Podkreślano potrzebę zachowania polskich wartości w obliczu zbliżenia z Europą Zachodnią²⁶.

Postrzeganie Polski jako przyszłego członka integrującej się Europy przedstawiło również Porozumienie Ludowe. W tym kontekście, podobnie jak PSL, opowiedziano się za takim udziałem Polski i innych państw w tworzącej się Unii Europejskiej, który nie naruszałby „samodzielnego bytu na równoprawnych zasadach”²⁷. W materiałach sygnowanych przez KKW Porozumienie Ludowe nie wypowiedziano się na temat konsekwencji gospodarczych po akcesji Polski do EWG/UE. Uwagi, które można przypisać do tej tematyki, zawarto w osobnym dokumencie propagowanym przez PSL „S” – członka KKW PL. Ugrupowanie Józefa Ślisza odniosło się do rolnictwa, zaznaczając, że otwarcie tego segmentu gospodarki „na rynki zachodnie wymaga zarówno przebudowy struktur instytucji handlowych, jak też poważnego zwiększenia wydajności pracy, zdolności przemysłu rolno-spożywczego do podwyższenia swojej efektywności”²⁸. W kontekście gospodarczym padły również jedyne uwagi PSL „S” dotyczące współpracy z sąsiadami Polski. Władze przywołanego ugrupowania stwierdzały, że należy wspierać eksport na rynki wschodnie z uwagi na mniejsze wymagania dotyczące jakości produktów oraz problem nadprodukcji na zachodzie Europy²⁹. W podstawowych dokumentach wyborczych wytworzonych przez ten segment ruchu ludowego nie występowały inne odniesienia do relacji z sąsiadami bądź dotyczące współpracy regionalnej.

Potrzeba utrzymania dobrych stosunków z państwami, z którymi graniczyła Polska, akcentowana była również w programie PSL. Ugrupowanie to, podobnie jak PSL „S”, zwróciło uwagę na kwestię odbudowania dostępu do rynków wschodnich dla polskich produktów rolnych. Przed wyborami 1991 r. wyraziło jednak mniejsze zainteresowanie sprawami współpracy regionalnej. W programie *Jakiej chcemy Polski...* postulowano „bliską” kooperację z „krajami Północy”, powołując się na „tradycyjne zainteresowanie ruchu ludowego” tym regionem Europy³⁰. Była

²⁴ Tamże, s. 18.

²⁵ *Polskie Stronnictwo Ludowe wobec najważniejszych problemów kraju*, w: *Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001, s. 99.

²⁶ Tamże.

²⁷ *Tezy programu wyborczego Porozumienia Ludowego*, w: tamże, s. 160.

²⁸ *Gospodarstwo rodzinne – podstawa ustroju rolnego – Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność”*, w: tamże, s. 162.

²⁹ Tamże.

³⁰ *Jakiej chcemy Polski...*, s. 18.

to kontynuacja koncepcji współpracy z państwami Morza Bałtyckiego przedstawionej w 1989 r. przez PSL „O”.

Do wyborów 1993 r. ruch ludowy przystępował jeszcze bardziej rozporozszony niż dwa lata wcześniej. Spoistość organizacyjną utrzymywało Polskie Stronnictwo Ludowe. Do istotnych podziałów doszło jednak wśród ludowców, których można zakwalifikować do nurtu postsolidarnościowego. Dekompozycji uległ utworzony przed wyborami 1991 r. wspólny komitet wyborczy zrzeszający działaczy NSZZ RI „S” oraz PSL „S”. W trakcie Sejmu I kadencji utworzone zostało Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe, którego najbardziej rozpoznawalnym liderem był Gabriel Janowski³¹. Przed wyłonieniem składu Sejmu II kadencji doszło również do przekształceń w ramach PSL „Solidarność”. Analizowane ugrupowanie po nieskutecznych próbach podjęcia współpracy z Porozumieniem Centrum (PC), kierowanym przez Jarosława Kaczyńskiego³², w maju 1992 r. przyjęło nazwę Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie (SLCh)³³. Do wyborów 1993 r. partia J. Śliższa przystąpiła w ramach Katolickiego Komitetu Wyborczego „Ojczyzna”, w skład którego wchodziły również Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe (ZChN), Partia Chrześcijańskich Demokratów (PChD), Partia Konserwatywna (PK) oraz Federacja Polskiej Przedsiębiorczości (FPP)³⁴.

Utrzymywany przez kolejne rządy w okresie Sejmu I kadencji kurs polityki zagranicznej prowadzący w stronę NATO i integracji europejskiej powodował, że problematyka ta była głównym obszarem rozważań partii politycznych dotyczących spraw międzynarodowych przed wyborami 1993 r. W programie PSL w większości punktów odnoszących się do polityki zagranicznej znajdowało się odwołanie do relacji z EWG. W założeniach ludowców nad aspektem politycznym integracji dominowały jednak kwestie gospodarcze. Peeselowcy uznawali, że dalsze scalanie państw europejskich i włączenie Polski w omawiane działania było konieczne dla rozwoju polskiej gospodarki. Autorzy programu PSL uważali, że w owym czasie dokonywały się przeobrażenia gospodarcze nadające decydujące znaczenie państwom „znamionującym się w procesach produkcji automatyzacją, robotyzacją i komputerowym przepływem decydujących informacji”³⁵. Dostrzeżano także zapóźnienie rozwojowe Polski na tle państw zachodnich, niską wydajność pracy, niski dochód narodowy na mieszkańca. Ludowcy, głosząc, że integracja z państwami EWG będzie w konsekwencji niwelować różnice rozwojowe,

³¹ W. Gładkiewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe-Porozumienie Ludowe*, w: *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, Wrocław 2004, s. 99–100.

³² Kierownictwo tych partii zapowiadało budowę struktury zbliżonej do niemieckiej koalicji CDU-CSU. T. Sikorski, *Tradycyjni, ludowi, chrześcijańscy. Geneza Stronnictwa Ludowo-Chrześcijańskiego (1989–1992)*, w: *Więś i ruch ludowy w Polsce i Europie*, t. 2, *Idee, organizacje, środowisko*, red. F. Kampka, S. Stępka, Warszawa 2012, s. 229.

³³ Tamże, s. 232.

³⁴ A.K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1989–2011*, Kraków 2012, s. 65.

³⁵ *Deklaracja ideowa Polskiego Stronnictwa Ludowego*, w: *Wybory 1993. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001, s. 175.

wyraźnie zaznaczali, że nie może ona być oparta o „fundamentalizm liberalny”³⁶. Nawiązywało to do ogólnych założeń programu gospodarczego PSL, w którym podstawę stanowiły postawy antyliberalne. W 1993 r. PSL nakreśliło również datę wejścia do struktur europejskich. Uważano, że będzie to możliwe na przełomie XX i XXI w., jeżeli zostanie wypracowany i wdrożony w życie program dostosowawczy stanowiący „uzupełnienie do umowy przejściowej o stowarzyszeniu Polski ze wspólnotami EWG”³⁷.

Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie, które przystąpiło do wyborów w ramach Katolickiego Komitetu Wyborczego „Ojczyzna”, samodzielnie w niewielkim zakresie wypowiadało się w dokumentach programowych na temat spraw międzynarodowych. SLCh, stanowiące alians ludowców i konserwatystów³⁸, jako „nadrzędny cel w polityce zagranicznej” wskazywało „pełne członkostwo w NATO i Unii Europejskiej”³⁹. W materiale przedwyborczym sygnowanym przez SLCh w odniesieniu do propagowanych przez omawiane ugrupowanie zasad kooperacji z innymi państwami zamieszczono wzmiankę posiadającą liberalny wydźwięk. W myśl koncepcji środowiska ludowych chrześcijan współpraca z innymi państwami powinna być oparta na swobodnym przemieszczaniu się ludzi oraz przepływie kapitału i towarów nieograniczonym ciągłymi koncesjami⁴⁰. Innych odniesień do spraw międzynarodowych w materiałach SLCh nie poruszano.

Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe przed wyborami 1993 r. podejmowało problematykę polityki zagranicznej głównie w kontekście kwestii gospodarczych. W broszurze wyborczej zatytułowanej *Jesteśmy Stronnictwem ludzi czynu* o relacjach międzynarodowych nie wspomniano w żaden sposób. Poddana analizie tematyka została dwukrotnie wyeksponowana w dokumencie zatytułowanym *Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe. Program polityki rolnej dla Polski*. W omawianym materiale przedstawiono oryginalną koncepcję współpracy regionalnej. Stwierdzano bowiem, że „obecność na arenie wydarzeń międzynarodowych i aktywność Polski w tworzeniu nowych relacji i więzi w naszym regionie Europy oraz udział w przeobrażeniach światowego rynku rolnego jest naszą racją stanu”⁴¹. Podkreślano, że rola Polski w Europie Środkowej i Wschodniej może być szczególna z uwagi na fakt, że polskie rolnictwo nie zostało skolektywizowane w takim stopniu, jak w innych państwach byłego bloku wschodniego, przez co pozostaje najbardziej zbliżone do modelu rynkowego. W związku z tym zakładano, że Polska będzie „przyczółkiem dla procesów dekoloktywizacji i po-

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie zostało utworzone w trakcie Krajowego Kongresu Porozumienia Ludowo-Chrześcijańskiego w dniach 16–17 maja 1992. S. Stęпка, *Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność” (1989–1992)*, w: *Partie chłopskie i ludowe w Polsce oraz Europie Środkowo-Wschodniej (1989–2009)*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, S. Stęпка, Warszawa 2010, s. 95–96.

³⁹ *Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie*, w: *Wybory 1993...*, s. 53.

⁴⁰ *Broszura wyborcza SLCh...*, s. 54.

⁴¹ *Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe. Program polityki rolnej dla Polski*, w: *Wybory 1993...*, s. 89.

mostem w procesach reintegracji europejskiej i światowej”, co miało stanowić polski wkład w zachowanie „równowagi i bezpieczeństwa międzynarodowego”⁴². Według autorów programu PSL-PL pozycję Polski w regionie budowały specyficzne doświadczenia związane z sektorem rolnym.

W kontekście integracji europejskiej władze PSL-PL postulowały intensyfikację działań mających na celu wypełnienie zobowiązań wynikających z Układu o Stowarzyszeniu z EWG. Zapowiadano również dążenie do aktywizacji Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO)⁴³.

Poglądy ludowców na integrację europejską i współpracę regionalną na przełomie XX i XXI w.

Z uwagi na wynik wyborczy PSL-PL oraz KKW „Ojczyzna” (SLCh), który był niższy od wprowadzonego w maju 1993 r. prognozy wyborczego⁴⁴, przedstawiciele wymienionych ugrupowań nie mogli artykułować swoich koncepcji w Sejmie II kadencji. Powrót „solidarnościowych” ludowców do izby niższej parlamentu nastąpił po wyborach 1997 r., w których działacze tego środowiska uzyskali mandaty z list Akcji Wyborczej Solidarność (AWS)⁴⁵. Od stycznia 1997 r. w skład AWS wchodziło Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe, będące „wynikiem integracji Partii Konserwatywnej, Stronnictwa Ludowo-Chrześcijańskiego oraz grupy byłych członków Unii Wolności z Janem Rokitą na czele”⁴⁶.

SKL przed wyborami 1997 r. zabiegało o poparcie również przez propagowanie osobnego wobec AWS (ale nie przeciwstawnego) programu wyborczego. Deklaracja ideowa omawianego ugrupowania nie zawierała odniesień do polityki zagranicznej⁴⁷. Wizję relacji międzynarodowych Polski zaprezentowano w dokumencie zatytułowanym *Założenia programowe Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego*,

⁴² Tamże, s. 89–90.

⁴³ Tamże, s. 97.

⁴⁴ W Ordynacji wyborczej do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 28 maja 1993 r. wprowadzono progi wyborcze: pięcioprocentowy dla partii politycznych, ośmioprocentowy dla koalicji wyborczych oraz siedmioprocentowy dla listy krajowej. Ustawa z dnia 23 maja 1993 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1993 r. nr 45, poz. 205.

⁴⁵ AWS powstała w czerwcu 1996 r. Deklarację ustanawiającą AWS podpisały: „Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Ruch dla Rzeczypospolitej, Ruch dla Rzeczypospolitej-Obóz Patriotyczny, Ruch «Solidarni w Wyborach», Konfederacja Polski Niepodległej (zarówno frakcje Adama Słomki, jak i Leszka Moczulskiego), Porozumienie Centrum, Ruch Stu, Solidarni w Wyborach, Nowa Polska, Stronnictwo Polityki Realnej, Prawica Narodowa, Chrześcijańsko Demokratyczne Stronnictwo Pracy, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, Polskie Stronnictwo Ludowe «Mikołajczykowskie», Partia Konserwatywna, Niezależne Zrzeszenie Studentów, Stronnictwo Demokracji Polskiej, Instytut Lecha Wałęsy”. A. Lewandowski, *Akcja Wyborcza „Solidarność” – prawica zjednoczona, prawica rozbita*, „Dialogi Polityczne” 2009, nr 11, s. 111.

⁴⁶ Tamże, s. 114–115. Bogdan Borowik, przedstawiając genezę SKL, sięga do Porozumienia 11 Listopada, a następnie wyborów prezydenckich z 1995 r. Tenże, *Partie konserwatywne w Polsce 1989–2001*, Lublin 2011, s. 218–220.

⁴⁷ *Deklaracja ideowa SKL uchwalona przez Zjazd Założycielski 12 stycznia 1997 r.*, w: *Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe. Program i Statut*, Warszawa 1998, s. 2–4.

w którym stwierdzano, że głównym celem polityki zagranicznej Polski zapewniającym bezpieczeństwo państwu powinno być wejście w skład NATO oraz akcesja do Unii Europejskiej⁴⁸. Przynależność do Paktu Północnoatlantyckiego miała gwarantować niezależność Polski od Federacji Rosyjskiej. W koncepcji SKL był to jednak dopiero punkt wyjścia do budowania pozycji regionalnej III RP. Konserwatywni ludowcy podkreślali, że zadaniem polskiej polityki zagranicznej powinno być zabieganie o dalsze rozszerzanie NATO na wschód, tak aby Polska nie była „frontowym bastionem” paktu w tej części Europy⁴⁹. SKL w odniesieniu do polityki wschodniej postulowało rozwijanie przyjaznych stosunków z Ukrainą jako przeciwwagę dla wpływów rosyjskich. Według autorów programu „tylko triada NATO – Unia Europejska, sojusz z Ukrainą i ugoda z Rosją daje szansę na trwałe bezpieczeństwo Polski w XXI wieku”⁵⁰. W programie SKL Ukraina zyskiwała szczególne znaczenie – potencjalnego „łącznika pomiędzy Europą Zachodnią i Środkową a przestrzenią euroazjatycką”⁵¹. Uznawano, że Polska powinna zwiększyć swoje „zaangażowanie gospodarcze, polityczne i kulturalne” wobec Ukrainy, tak aby skłonić wschodniego sąsiada do obrania kierunku prozachodniego⁵².

Zrzeszająca „solidarnościowych” ludowców AWS również uznawała akcesję do Unii Europejskiej oraz „jak najszybsze uzyskanie przez Polskę pełnego członkostwa w NATO” za najważniejsze zadania stojące przed polską polityką zagraniczną⁵³. Obecność Polski w UE i NATO miało (według koncepcji AWS) przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa i pozycji Polski w świecie, pozytywnie wpłynąć na rozwój gospodarczy oraz stabilizować sytuację w Europie Środkowej. Założenia te były całkowicie zgodne z koncepcjami prezentowanymi przez SKL.

Przed wyborami 1997 r. zrzeszające ludowców koalicyjne ugrupowanie przedstawiło również swoją wizję przyszłości UE. Dostrzegano, że nie jest to projekt

⁴⁸ *Założenia programowe Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego*, w: *Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe. Program...*, s. 19.

⁴⁹ Tamże, s. 6.

⁵⁰ Tamże. Arkadiusz Lewandowski zaznacza, że w koncepcjach konserwatystów z AWS sojusz z Ukrainą był traktowany szerzej niż tylko w odniesieniu do Rosji – stanowił „formę pomostu pomiędzy Europą Zachodnią i Środkową a regionem euroazjatyckim”. Program SKL ogranicza się jednak głównie do węższego kontekstu. A. Lewandowski, *Międzynarodowe bezpieczeństwo Polski w myśli politycznej głównych nurtów polskiej prawicy obecnych w Akcji Wyborczej „Solidarność”*, „Historia i Polityka” 2013, nr 9, s. 33.

⁵¹ Tamże.

⁵² *Założenia programowe Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego...*, s. 21. SKL w ramach współpracy międzypartyjnej podejmowało również działania na rzecz utrzymania kontaktów z białoruskimi ugrupowaniami pro-demokratycznymi, czego wyrazem było podpisanie w maju 1999 r. „Deklaracji współpracy między Stronnictwem Konserwatywno-Ludowym a Białoruskim Frontem Ludowym”. O kooperacji wspomina A. Krawcewicz, *Polityka wschodnia w koncepcjach Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2, s. 237. Tekst „Deklaracji współpracy...” znajduje się w Archiwum Akt Nowych. Sygnatariuszem ze strony SKL był poseł W. Arkuszewski; AAN, Zespół nr 2379 (SKL-RNP), sygn. 36, Deklaracja współpracy między Stronnictwem Konserwatywno-Ludowym a Białoruskim Frontem Ludowym, b.p.

⁵³ *Program Akcji Wyborczej Solidarność*, w: *Wybory 1997. Partie i ich programy*, red. I. Składkowska, Warszawa 2004, s. 107.

zakończony. Wyrażono jasną deklarację pracy na rzecz „stworzenia zjednoczonej Europy wolnych narodów, jako Europy Ojczyzn”⁵⁴. Podkreślano, że tylko przez wstąpienie do UE Polska będzie miała wpływ na proces jednoczenia kontynentu, który – według AWS – powinien być oparty o chrześcijańskie wartości i umożliwiać zachowanie narodom własnej tożsamości⁵⁵. SKL do wyborów 2001 r. ulegało stopniowej dezintegracji, rozpoczął się również proces dryfowania tego ugrupowania w kierunku odejścia od założeń charakterystycznych dla partii ludowych. 29 kwietnia 2001 r. podczas nadzwyczajnego kongresu SKL zdecydowano o współpracy z Platformą Obywatelską⁵⁶. Na skutek przywoływanych wydarzeń doszło do powstania Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego – Ruchu Nowej Polski, którego z uwagi na dominację konserwatystów nie należy klasyfikować jako ugrupowania ludowego⁵⁷.

Program Polskiego Stronnictwa Ludowego przed wyborami 1997 r. można precyzyjnie podzielić według przyjętego w badaniu klucza. W kontekście procesów integracyjnych za priorytet polskiej polityki zagranicznej uznano „dążenie do uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej”⁵⁸. Formułowano opinię głoszącą, że wstąpienie do UE będzie oznaczało „przewyciężenie historycznych podziałów politycznych w Europie” oraz przyczyni się do modernizacji polskiej gospodarki w kierunku gospodarek wysoko konkurencyjnych. Dostrzegano jednak konieczność uruchomienia procesów dostosowawczych pozwalających na „ochronę polskich interesów”. W tym kontekście szczególną uwagę poświęcano polskiemu rolnictwu i gospodarce żywnościowej, które miały korzystać z „doświadczeń większości państw członkowskich Unii Europejskiej w ewolucyjnym kształtowaniu struktur rolnych”⁵⁹. Innym zasadniczym celem polskiej polityki zagranicznej, według programu PSL, było konsekwentne dążenie do wejścia w skład NATO. Bezpieczeństwo Polsce miały zapewnić również starania o członkostwo w Unii Zachodnioeuropejskiej oraz „aktywność w ramach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie”⁶⁰.

Peeselowcy precyzyjnie określali również w programie swoją wizję Unii Europejskiej, dostrzegając, że system instytucjonalny UE podlega ciągłej ewolucji. W tym kontekście zdecydowanie opowiadali się za modelem, który można określić mianem partnerskiej współpracy państw członkowskich. Istotnym postulatem ludowców było zachowanie suwerenności „państwowej i narodowej”, stworzenie systemu umożliwiającego udział w sprawowaniu władzy i podejmowaniu decy-

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ K.A. Paszkiewicz, *Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe*, w: *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. tenże, Wrocław 2004, s. 176.

⁵⁷ „Stronnictwo zdecydowanie popierało polskie członkostwo w UW i aktywnie uczestniczyło w kampanii referendalnej”. K.A. Paszkiewicz, *Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe – Ruch Nowej Polski*, w: *Partie i koalicje polityczne...*, s. 177.

⁵⁸ *Dokumenty programowe z V Kongresu PSL*, w: *Wybory 1997...*, s. 191.

⁵⁹ Tamże, s. 191–192.

⁶⁰ Tamże, s. 191.

zji wszystkim członkom UE⁶¹. Na poziomie współpracy z partiami politycznymi z państw członkowskich peeselowcy swoje miejsce widzieli wśród ugrupowań „chłopskich, centrowych i chadeckich”⁶².

W programie PSL z 1997 r. zamieszczone zostało odniesienie do koncepcji współpracy regionalnej. Deklarowano utrzymanie kierunku północnego, wymieniając Radę Państw Morza Bałtyckiego jako istotne forum współpracy. Wcześniej, chociaż w tym samym akapicie, jako organizację i fora, w ramach których Polska powinna „umacniać i wzbogacać współpracę regionalną”, wymieniono Grupę Wyszehradzką, Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (CEFTA) oraz Inicjatywę Środkowoeuropejską⁶³. Program PSL był pod względem proponowanego udziału w organizacjach i porozumieniach regionalnych najbardziej rozbudowany w porównaniu do propozycji zawartych w dokumentach innych ugrupowań ludowych.

PSL w 1997 r. zdecydowanie opowiedziało się za wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej oraz NATO, w związku z czym tym zagadnieniom międzynarodowym poświęcono w programie najwięcej miejsca. W dokumencie przedwyborczym zawarto jednak również postulat podtrzymania i rozwoju dobrych relacji „ze wszystkimi sąsiadami Polski”. W osobnym punkcie odniesiono się do stosunków z Federacją Rosyjską, zaznaczając, że należy z tym państwem rozszerzyć współpracę „polityczną, gospodarczą i kulturalną”⁶⁴. Szczegółowych założeń przytoczonej kooperacji nie przedstawiono.

W 2001 r. przeprowadzono ostatnie wybory parlamentarne przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. W związku z powyższym zainteresowanie partii politycznych kwestiami integracji europejskiej było większe niż przed poprzednimi wyborami. W programie PSL problematyka związana z planowanym wejściem Polski do Unii Europejskiej stanowiła osobną, obszerną część. Ludowcy potwierdzali wyrażaną we wcześniejszych latach zgodę na udział Polski w procesie integracji. Nie uważali jednak, że jest to cel sam w sobie. Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej miało służyć podniesieniu „poziomu życia Polaków, gdyż każdy inny rezultat przeczyłby sensowi integracji i związanych z nią kosztów”⁶⁵. W programie PSL przedstawiono dwa przeciwstawne scenariusze omawianego procesu. Pierwszy, określony mianem „integracji strategicznej”, przewidywał „umocnienie narodowych interesów gospodarczych” przez akcesję do UE. Drugi, nazwany „integracją wcieleniową”, rozumiany był jako „bierne włączenie naszej gospodarki w większą wspólnotę”. PSL postulowało w okresie poprzedzającym rozszerzenie UE podjęcie działań prowadzących do pierwszego z wymienionych typów. W związku z powyższym zapowiadano konieczność „restrukturyzacji rolnictwa, zwiększenia

⁶¹ Tamże, s. 192.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże, s. 191.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ *Czas na zmianę... Program społeczno-gospodarczy PSL, w: Wybory 2001. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2002, s. 147.

zdolności eksportowej, poprawy równowagi zewnętrznej oraz przygotowania się do zastosowania unijnych parametrów ekonomiczno-finansowych⁶⁶. Co naturalne, rolnictwo stanowiło obszar szczególnego zainteresowania ludowców. Uznawano, że integracja europejska będzie zarówno szansą, jak i wyzwaniem dla polskich rolników. Spodziewano się napływu środków finansowych pozwalających na modernizację omawianego sektora oraz przeznaczonych na tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na wsi. Warunkiem skutecznego przeprowadzenia tego procesu było, według programu PSL, „objęcie polskiego rolnictwa, od momentu wstąpienia Polski do UE, Wspólną Polityką Rolną, w tym dopłatami bezpośrednimi i funduszami strukturalnymi, na zasadach dotychczas obowiązujących w całej Unii”⁶⁷.

W 2001 r. PSL w propagowanych dokumentach przedwyborczych, poruszając kwestię rozszerzenia UE, odnosiło się przede wszystkim do kwestii gospodarczych. W programie ludowców zaakcentowano również problem zachowania kultury i tożsamości Polaków w procesie integracji europejskiej. Podkreślano, że Polacy są liczną narodowością, posiadającą ponad tysiącletnią tradycję własnej państwowości oraz kulturę narodową opartą o chrześcijaństwo. Dorobek ten, zdaniem PSL, predysponował Polskę do odgrywania nie tylko „roli beneficjenta UE, lecz także do roli państwa, zdolnego wzbogacić jednoczącą się Europę”⁶⁸.

PSL na przełomie XX i XXI w. popierało dążenie Polski do akcesji w UE, ale nie przedstawiało tego procesu jako konieczności, bez względu na warunki, według których miało nastąpić rozszerzenie Unii. O wejściu Polski w struktury europejskie, zdaniem ludowców, powinien zdecydować ogół obywateli w referendum. Postulat ten zamykał rozważania dotyczące integracji zawarte w programie z 2001 r.

W okresie kampanii przed referendum akcesyjnym PSL utrzymało stanowisko propagowane konsekwentnie w analizowanych programach przedwyborczych. Ekspozowana była szczególnie kwestia zapewnienia odpowiednich warunków dla funkcjonowania polskiego rolnictwa w ramach gospodarek państw Unii Europejskiej⁶⁹. Ostateczną decyzję o poparciu PSL dla głosowania „tak” w referendum akcesyjnym podjęła Rada Naczelna PSL 10 maja 2003 r.⁷⁰

W wyniku wyborów 2001 r. do Sejmu i Senatu swoich przedstawicieli wprowadziła Samoobrona RP. W porównaniu do Polskiego Stronnictwa Ludowego partia kierowana przez Andrzeja Leppera przedstawiła skromny, mieszczący się na trzech stronach program wyborczy. W ramach ośmiu działów tematycznych (odnoszących się do gospodarki; rolnictwa; bezrobocia i spraw socjalnych; służby zdrowia; władzy wykonawczej; ustawodawczej i samorządu; bezpieczeństwa; edukacji kul-

⁶⁶ Tamże, s. 148.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Na temat udziału przedstawicieli PSL w negocjacjach dotyczących warunków wstąpienia do UE zob.: A. Indraszczyk, *Polski ruch ludowy wobec integracji europejskiej*, Warszawa 2004, s. 335–346.

⁷⁰ *Uchwała Rady Naczelnej Polskiego Stronnictwa Ludowego z 10 maja 2003 r. w sprawie integracji Polski z Unią Europejską*, „Zielony Sztandar”, 25.05.2003 r., s. 5.

tury i sportu; oraz finansów) niemalże nie zawarto problematyki dotyczącej polityki zagranicznej Polski. Jedyne stwierdzenie, które można zaliczyć do tej kategorii, dotyczyło postulatu „odbudowy handlu z byłymi republikami ZSRR”⁷¹.

Przed referendum akcesyjnym Samoobrona RP prowadziła kampanię pod hasłem „Wybór należy do Ciebie”, uznając nie tyle samą koncepcję, ile warunki wstąpienia Polski do UE za niekorzystne⁷². Jednak wypowiedzi liderów tego ugrupowania, w tym przywódcy Samoobrony Andrzeja Leppera, wyraźnie wskazywały na antyintegracyjny sposób rozumienia propagowanego hasła⁷³. W związku z powyższym Samoobrona zakwalifikowana została do grupy partii eurosceptycznych⁷⁴.

Podsumowanie

Ugrupowania ruchu ludowego, posiadające przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej reprezentację parlamentarną, formułowały w swoich programach przedwyborczych koncepcje prowadzenia polityki zagranicznej, którą można poddać analizie według przyjętego we wstępie klucza kategorizacyjnego. Zapatrywania ludowców na miejsce Polski w stosunkach międzynarodowych ulegały przeobrażeniom w toku zmian sytuacji geopolitycznej. Na przełomie lat 80. i 90. XX w. partie ruchu ludowego (PSL „O” oraz PSL „S”) akcentowały przede wszystkim konieczność utrzymania relacji z ZSRR, ale opartych o partnerstwo, a nie podległość wynikającą z założeń ideologicznych. Zwracano uwagę na konieczność ułożenia „na nowo” stosunków z państwami graniczącymi z Polską, w tym z państwami niemieckimi, przewidując ich zjednoczenie. W tym okresie padały również pierwsze postulaty włączenia Polski w proces integracji europejskiej.

Problematyka integracji z państwami Zachodu była głównym obszarem rozważań na temat polityki zagranicznej Polski od wyborów 1991 r. Ludowcy, odnosząc się do EWG/UE, duży nacisk kładli na kwestie gospodarcze, w tym dotyczące zabezpieczenia polskiego rolnictwa przed otwartą rywalizacją z wysoko rozwiniętym rolnictwem zachodnioeuropejskim. W tym aspekcie nieco inne były zapatrywania PSL oraz PL niż PSL „S” (a następnie SLCh i SKL), które prezentowały w kwestiach ekonomicznych (w tym również związanych z integracją) bardziej liberalne poglądy. Istotna zbieżność poglądów wszystkich odłamów parlamentarnego ruchu ludowego występowała w kontekście modelu UE. Wszystkie uwzględnione w badaniu partie, z wyjątkiem Samoobrony, opowiadały się za wizją, którą można określić mianem „Europy Ojczyzn”.

⁷¹ *Tezy programowe Samoobrona RP*, w: *Wybory 2001...*, s. 88.

⁷² T. Marcinkowski, *Polskie partie polityczne wobec procesu integracji europejskiej 1989–2005*, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 241.

⁷³ A.K. Piasecki, *Referendum akcesyjne z 2003 r.: próba bilansu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2004, nr 2, s. 154–155.

⁷⁴ A. Cyran, *Partie parlamentarne w Polsce wobec integracji europejskiej w latach 1991–2007*, Kielce 2010, s. 256.

PSL oraz PL formułowały również podobne postulaty dotyczące konieczności współpracy ze wschodnimi sąsiadami Polski, przywołując głównie pragmatyczny argument zachowania dla rolnictwa istotnego rynku zbytu. SKL stworzyło najbardziej rozbudowaną koncepcję polityki wschodniej, której głównym elementem były nie sprawy ekonomiczne, a bezpieczeństwo międzynarodowe. Szczególną rolę w tym zakresie konserwatywni ludowcy nadali niepodległej Ukrainie. W przypadku tej partii widoczny był jednak wpływ myśli politycznej konserwatystów współtworzących SKL.

W odniesieniu do współpracy regionalnej najbardziej konsekwentny program prezentowało PSL, które przywoływało konieczność współdziałania z państwami basenu Morza Bałtyckiego, rozwijanie CEFTA oraz Grupy Wyszehradzkiej.

Najmniejsze zainteresowanie polityką zagraniczną przejawiało kierownictwo Samoobrony, które w programie zaprezentowanym przed wyborami 2001 r. niemalże nie podejmowało tej tematyki. Samoobrona włączyła się jednak w kampanię przeciwników wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, prowadzoną przed referendum akcesyjnym w 2003 r.

Bibliografia

Materiały archiwalne:

AAN, Zespół nr 2379 (SKL-RNP), sygn. 36, Deklaracja współpracy między Stronnictwem Konserwatywno-Ludowym a Białoruskim Frontem Ludowym, b.p.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 23 maja 1993 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1993 r., nr 45, poz. 205.

Dokumenty programowe:

Czas na zmianę... Program społeczno-gospodarczy PSL, w: *Wybory 2001. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2002.

Deklaracja ideowa Polskiego Stronnictwa Ludowego, w: *Wybory 1993. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001.

Deklaracja ideowa SKL uchwalona przez Zjazd Założycielski 12 stycznia 1997 r., w: *Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe. Program i Statut*, Warszawa 1998.

Dokumenty programowe z V Kongresu PSL, w: *Wybory 1997. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2004.

Jakiej chcemy Polski? Dokumenty programowe, Warszawa 1991.

Program Akcji Wyborczej Solidarność, w: *Wybory 1997. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2004.

Program Polskiego Stronnictwa Ludowego (projekt), w: *Programy partii i ugrupowań parlamentarnych 1989–1991*, cz. 1, red. I. Słodkowska, Warszawa 1995.

Projekt deklaracji ideowo-programowej Polskiego Stronnictwa Ludowego „Solidarność”, „Tygodnik Rolników Solidarność”, 5.11.1989 r.

Tezy programowe Samoobrona RP, w: *Wybory 2001. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2002.

Artykuły prasowe:

Start na Wiejską, „Zielony Sztandar” 1991, nr 36.

Uchwała Rady Naczelnej Polskiego Stronnictwa Ludowego z 10 maja 2003 r. w sprawie integracji Polski z Unią Europejską, „Zielony Sztandar”, 25.05.2003 r.

Opracowania:

Borowik B., *Partie konserwatywne w Polsce 1989–2001*, Lublin 2011.

Cyran A., *Partie parlamentarne w Polsce wobec integracji europejskiej w latach 1991–2007*, Kielce 2010.

Gładkiewicz W., *Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe*, w: *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, Wrocław 2004.

Gospodarstwo rodzinne – podstawa ustroju rolnego – Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność” w: *Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001.

Grządkowski P., *Krajowy Komitet Wyborczy Ruchu Ludowego (17 kwietnia–17 lipca 1991)*, w: *Partie chłopskie i ludowe w Polsce oraz Europie Środkowo-Wschodniej (1989–2009)*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, S. Stęпка, Warszawa 2010.

Indraszczyk A., *Polski ruch ludowy wobec integracji europejskiej*, Warszawa 2004.

Lastawski K., *Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw*, Warszawa 2004.

Łuczak A., *Dekada polskich przemian. Studium władzy i opozycji*, Warszawa 2012.

Marcinkowski T., *Polskie partie polityczne wobec procesu integracji europejskiej 1989–2005*, Gorzów Wielkopolski 2014.

Miecznikowska J., *Europeizacja partii i systemu partyjnego Austrii*, Warszawa 2018.

Paczeński A., *Europeizacja polskich partii politycznych*, Warszawa 2014.

Paczeński A., Riedel R., *Wprowadzenie*, w: *Europeizacja – mechanizmy, wymiary, efekty*, red. A. Paczeński, R. Riedel, Oslo–Toruń–Wrocław 2010.

Paluch P., *PSL w systemie partyjnym Rzeczypospolitej*, Toruń 1995.

Paszkiewicz K.A., *Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe*, w: *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, Wrocław 2004.

Paszkiewicz K.A., *Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe – Ruch Nowej Polski*, w: *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, red. K.A. Paszkiewicz, Wrocław 2004.

Piasecki A.K., *Wybory w Polsce 1989–2011*, Kraków 2012.

Polskie Stronnictwo Ludowe wobec najważniejszych problemów kraju, w: *Wybory 1991. Programy partii i ugrupowań politycznych*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001.

Polskie Stronnictwo Ludowe-Porozumienie Ludowe. Program polityki rolnej dla Polski, w: *Wybory 1993. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001.

Rataj M., *Wskazania obywatelskie i polityczne*, wybór i opracowanie J. Gójski, Łódź [brw].

Sikorski T., *Tradycyjni, ludowi, chrześcijańscy. Geneza Stronnictwa Ludowo-Chrześcijańskiego (1989–1992)*, w: *Wieś i ruch ludowy w Polsce i Europie*, t. 2, *Idee, organizacje, środowisko*, red. F. Kampka, S. Stęпка, Warszawa 2012.

Słodkowska I., *Komitety Obywatelskie 1989–1992. Rdzeń polskiej transformacji*, Warszawa 2014.

Stęпка S., *Polskie Stronnictwo Ludowe „Solidarność” (1989–1992)*, w: *Partie chłopskie i ludowe w Polsce oraz Europie Środkowo-Wschodniej (1989–2009)*, red. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, S. Stęпка, Warszawa 2010.

- Stęпка S., *Ruch ludowy na rozstajach politycznych dróg*, w: *Polski rok 1989. Sukcesy, porażki*, red. M. Jabłonowski, S. Stęпка, S. Sulowski, Warszawa 2009.
- Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie*, w: *Wybory 1993. Partie i ich programy*, red. I. Słodkowska, Warszawa 2001.
- Swacha P., *Elity parlamentarne ruchu ludowego w okresie transformacji systemowej w Polsce (1989–2001)*, Warszawa 2019.
- Szamik J., *Polskie Stronnictwo Ludowe 1990–2005*, Warszawa 2016.

Artykuły naukowe:

- Kosowska-Gąstoł B., *Europeizacja partii politycznych reprezentujących interesy nacjonalistyczne, regionalne i etnoregionalne w „starej” i „nowej” Europie*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2013, t. XI.
- Krawcewicz A., *Polityka wschodnia w koncepcjach Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2.
- Kukułka J., *Z rozważań nad pojęciem ruchu ludowego*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1960, nr 2.
- Ladrech R., *Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis*, „Keele European Parties Research Unit” 2001, No 7.
- Lewandowski A., *Akcja Wýborcza „Solidarność” – prawica zjednoczona, prawica rozbita*, „Dialogi Polityczne” 2009, nr 11.
- Lewandowski A., *Międzynarodowe bezpieczeństwo Polski w myśli politycznej głównych nurtów polskiej prawicy obecnych w Akcji Wýborczej „Solidarność”*, „Historia i Polityka” 2013, nr 9.
- Olsen J.P., *The Many Faces of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies” 2002, Vol. 40, No 5.
- Piasecki A.K., *Referendum akcesyjne z 2003 r.: próba bilansu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2004, nr 2.
- Zemła Ł., *Obywatelski Klub Parlamentarny – powstanie, rozwój, fragmentaryzacja*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2007, nr 3.

Streszczenie:

Celem artykułu jest analiza założeń programowych dotyczących polityki zagranicznej, które zostały sformułowane przez partie ruchu ludowego po roku 1989. Obszarem zainteresowania były kwestie stosunku do integracji europejskiej, koncepcji współpracy regionalnej, relacji Polski z sąsiadami, polskiej obecności w NATO oraz przyszłej wizji Unii Europejskiej. Analiza obejmuje programy przedwyborcze z lat 1991, 1993, 1997, 2001, jak również dokumenty programowe ogłoszone w 1989 r. przez dwa ugrupowania ruchu ludowego, które w tym okresie rozpoczęły swoją działalność. Badanie odnosi się do koncepcji wypracowanych przez: PSL „O”, PSL „S”, PSL, SLCh, SKL, Samoobronę RP.

Słowa kluczowe: polityka zagraniczna, integracja, współpraca regionalna, ruch ludowy.

European Integration and Regional Cooperation in the Parliamentary People's Parties' Electoral Programmes (1989–2004)

Abstract:

The aim of the article is to analyze the program assumptions of foreign policy, formulated by Polish people's parties after the year 1989. The area of the interests are: attitudes to the process of European integration, concepts of regional cooperation, relations with neighboring countries, Polish presence in NATO and future vision of European Union. The analysis concerned pre-election programs from the years: 1991, 1993, 1997, 2001, as well as documents created in the year 1989, when two people's parties were created. The study covered concepts developed by: PSL "O", PSL "S", PSL, PL, SLCh, SKL, Samoobrona RP.

Keywords: foreign policy, integration, regional cooperation, people's movement.